

GENDER TENGLIGI: XALQARO HUQUQDAN MILLIY QONUNCHILIKKA TOMON QADAM

Umarov Murodjon Mamatkarim o'g'li

Namangan davlat pedagogika instituti

Falsafiy va tarixiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

murodbekumarov0512@gmail.com

+998946745040 <https://orcid.org/0009-0008-0202-0888>

Abduxamidova Xushnoza Abrorjon qizi

Milliy goya, manaviyat asoslari va huquq talimi yonalishi talabasi

Email: abduxamidovaxushnoza0700@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18495151>

Annotatsiya: Ushbu maqolada gender tengligi tushunchasining xalqaro huquqiy asoslari hamda uning milliy qonunchilikka integratsiyalashuvi jarayoni yoritiladi. Gender tengligini ta'minlash bo'yicha BMT, Yevropa Kengashi kabi xalqaro tashkilotlarning asosiy konventsiyalari tahlil qilinadi, shuningdek, O'zbekistonning normativ-huquqiy hujjatlarida gender masalalarining aks etishi va amaliyotga tatbiq etilish darajasi ko'rib chiqiladi. Maqolada gender siyosatini kuchaytirish, diskriminatsiyani bartaraf etish va teng imkoniyatlar yaratish bo'yicha takliflar ham beriladi.

Kalit so'zlar: Gender tengligi, xalqaro huquq, milliy qonunchilik, inson huquqlari, diskriminatsiya, teng imkoniyat, gender siyosati.

Аннотация: В статье рассматриваются международно-правовые основы гендерного равенства и процесс их имплементации в национальное законодательство. Анализируются ключевые конвенции международных организаций, таких как ООН и Совет Европы, а также особенности отражения гендерных вопросов в нормативно-правовых актах Узбекистана и степень их практического применения. В работе представлены предложения по совершенствованию гендерной политики, устранению дискриминации и созданию равных возможностей.

Ключевые слова: Гендерное равенство, международное право, национальное законодательство, права человека, дискриминация, равные возможности, гендерная политика.

Abstract: This article explores the international legal foundations of gender equality and the process of integrating these norms into national legislation. It analyzes key conventions and documents issued by international organizations such as the United Nations and the Council of Europe, as well as the reflection of gender issues in Uzbekistan's legal framework and their practical implementation. The study also provides recommendations aimed at strengthening gender policy, eliminating discrimination, and ensuring equal opportunities.

Keywords: Gender equality, international law, national legislation, human rights, discrimination, equal opportunities, gender policy.

Kirish

Gender tengligi masalasi zamonaviy jamiyat taraqqiyoti va inson huquqlari rivojlanishida eng muhim mavzulardan biri sanaladi. Jahon miqyosida ushbu tushuncha nafaqat ijtimoiy tenglik, balki iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalarida ham barqaror rivojlanishni ta'minlashga qaratilgan universal tamoyil sifatida qaraladi. Bugungi kunda ko'plab davlatlar gender tengligi bo'yicha xalqaro tajribadan foydalanib, milliy qonunchilikka mos mexanizmlarni joriy etishga

intilmoqda. Gender tengligi tushunchasi jamiyatdagi barcha individlarning jinsi hamda yoshidan qat'i nazar teng huquq va imkoniyatlarga egaligini anglatadi [1].

Bu tushuncha insonning o'z salohiyatini erkin namoyon etishi, ta'lim olish, mehnat bozorida faol bo'lish, siyosiy jarayonlarda ishtirok etish kabi hayotiy zarurlatlarni tenglik tamoyillari doirasida ta'minlashni nazarda tutadi. Xalqaro huquqiy manbalarda gender tengligi demokratik jamiyatning asosiy indikatorlaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Mazkur tamoyilning shakllanishida Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan qabul qilingan hujjatlar, jumladan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to'g'risidagi konvensiya, Pekin deklaratsiyasi va Harakatlar platformasi muhim o'rin tutadi. Ushbu hujjatlar gender tengligini siyosiy va ijtimoiy barqarorlikning ajralmas qismi sifatida belgilab, davlatlar zimmasiga aniq majburiyatlar yuklaydi. Xalqaro huquqiy normalar milliy qonunchilikka qanchalik muvaffaqiyatli integratsiya qilinishi esa har bir davlatning siyosiy irodasi, ijtimoiy ong darajasi va institutsional mexanizmlarining samaradorligiga bevosita bog'liq bo'ladi [2].

O'zbekiston ham so'nggi yillarda gender siyosatini kuchaytirish va xalqaro standartlarga mos normativ huquqiy asoslarni yaratish bo'yicha keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Davlat siyosatida gender tengligi masalalari alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan bo'lib, ushbu sohada qonunchilik bazasi muntazam takomillashtirilmoqda. Jumladan, Ayollar va erkaklarning teng huquq hamda imkoniyatlari kafolatlari to'g'risidagi qonun, Oilaviy zo'ravonlikning oldini olish to'g'risidagi qonun, Gender tenglikni ta'minlash bo'yicha davlat dasturlari hamda boshqa me'yoriy hujjatlar qabul qilinib, amaliyotga joriy etildi. Bularning barchasi xalqaro huquqiy tamoyillarni milliy tizimga moslashtirish jarayonining muhim bosqichlarini tashkil etadi.

Gender tengligini ta'minlash jarayonida asosiy e'tibor jamiyatdagi stereotiplarni bartaraf etishga qaratilgan. Bir qator mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, qonunchilikda belgilangan norma amaliyotda to'liq ishlashi uchun, avvalo, jamiyat ongidagi ijtimoiy me'yorlar, qadriyatlar va tasavvurlarni o'zgartirish zarur. Ayollarning iqtisodiy faolligi, ularning siyosiy jarayonlardagi ishtiroki, rahbarlik lavozimlariga tayinlanishi va tadbirkorlik subyektlari qatorida faol bo'lishi ko'p hollarda aynan ijtimoiy stereotiplar tufayli cheklanib qoladi. Xalqaro tashkilotlar tomonidan olib borilayotgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gender tengligi darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda iqtisodiy rivojlanishning sur'ati ham yuqori bo'ladi. Bu esa gender tengligini faqat ijtimoiy adolat bilan bog'liq masala emas, balki keng ma'nodagi rivojlanish strategiyasining asosiy elementi ekanligini tasdiqlaydi. [3]

Xalqaro huquqni tahlil qilganda, u gender tengligini ta'minlashda davlatlar oldiga uch asosiy talabni qo'yadi. Birinchisi, kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish. Bu talab ayollarni ta'lim olish, mehnat qilish, siyosiy hayotda ishtirok etish, oilada qaror qabul qilish kabi huquqlarni amalga oshirish jarayonida paydo bo'ladigan to'siqlarni yo'q qilishni nazarda tutadi. Ikkinchisi, teng imkoniyatlar yaratish. Bu genderni asoslangan farqlarni kamaytirish va erkaklar bilan ayollarning jamiyatdagi rollarini muvozanatlashtirishni maqsad qiladi. Uchinchisi, gender sezgir siyosat yuritish. Bu esa barcha davlat dasturlari va qarorlarida gender tenglik tamoyilining inobatga olinishi kerakligini anglatadi. Shu sababli, gender tengligini ta'minlash faqat alohida qonunlar bilan emas, balki davlat boshqaruvi, iqtisodiy rejalashtirish, ta'lim siyosati, sog'liqni saqlash tizimi, ommaviy axborot vositalari siyosati va boshqa ko'plab sohalarda kompleks yondashuv bilan amalga oshiriladi.

O'zbekiston tajribasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, so'nggi yillarda gender tengligini kuchaytirishga qaratilgan institutsional mexanizmlar tizimining shakllanishi jadal davom etmoqda. Xotin qizlar qo'mitasi, Oliy Majlisning xotin qizlar va gender masalalari bo'yicha komissiyasi, hududiy gender kengashlari, gender tengligi bo'yicha milliy strategiya va boshqa tashkiliy tuzilmalar ushbu jarayonning muhim tarkibiy qismlaridir. Ushbu mexanizmlar xalqaro huquq talablarini milliy siyosatga uyg'unlashtirishda asosiy rol o'ynaydi. Bundan tashqari, ta'lim tizimida genderni oid bilimlarni oshirish, maktab va oliy ta'lim muassasalarida gender madaniyatini shakllantirish bo'yicha alohida dasturlar ishlab chiqilmoqda. Mazkur chora tadbirlar nafaqat ayollarga, balki erkaklarga ham teng imkoniyatlar yaratishga xizmat qilmoqda. [4]

Gender tengligi masalasida milliy qonunchilikning xalqaro standartlarga mos kelishi jarayonida bir qator muammolar ham uchrab turadi. Avvalo, qonunning amaliyotda bajarilishi doimiy monitoring va nazoratni talab qiladi. Genderni oid qonunlar qabul qilingan bo'lsa ham, ularning real hayotda qanday amalga oshirilayotgani muhim ahamiyat kasb etadi. Ikkinchi muammo - resurslar va institutsional imkoniyatlarning yetarli darajada emasligi. Gender siyosatini hayotga joriy etish uchun malakali kadrlar, metodologik yondashuvlar, moliyaviy ta'minot va treninglar tizimi zarur bo'ladi. Uchinchi muammo - ijtimoiy ongning o'zgarishi sekin kechishi. Gender tengligi bo'yicha qonunlar mavjud bo'lsa ham, jamiyatdagi mentalitet, tarixiy qadriyatlar, an'analar bu jarayonga ba'zan to'sqinlik qilishi mumkin. Shu bois gender tengligi masalasi doimo kompleks yondashuvni talab qiladi.

Gender tengligi xalqaro tashkilotlar tomonidan muntazam ravishda monitoring qilinadigan va davlatlar reytinglar asosida baholanadigan yo'nalishdir. Masalan, Jahon iqtisodiy forumi tomonidan e'lon qilinadigan global gender tengligi indeksida davlatlar iqtisodiy ishtirok, ta'lim, sog'liqni saqlash va siyosiy vakillik mezonlari bo'yicha baholanadi. Ushbu baholash tizimi davlatlar o'rtasidagi farqlarni aniqlashga va islohotlarni yo'naltirishga yordam beradi. O'zbekiston ham mazkur reytingda o'z o'rnini yaxshilash yo'lida izchil islohotlarni davom ettirmoqda. Ayollar bandligini oshirish, ularning tadbirkorlikdagi ulushini kengaytirish, siyosiy vakillikni kuchaytirish, genderni oid statistik ma'lumotlarni tizimli shakllantirish ushbu jarayonning asosiy yo'nalishlaridan hisoblanadi.

Gender tengligini ta'minlash jarayonida xalqaro hamkorlik ham muhim rol o'ynaydi. BMT Taraqqiyot dasturi, Yevropa Ittifoqi dasturlari, Osiyo Taraqqiyot banki va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan O'zbekistonda gender tengligini kuchaytirishga qaratilgan ko'plab qo'shma loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu loyihalar ta'lim, sog'liqni saqlash, mahalla tizimi, ijtimoiy himoya, iqtisodiy ishtirokni kengaytirish kabi yo'nalishlarda samarali natijalar bermoqda. Xalqaro ekspertlar bilan tajriba almashish, metodik qo'llanmalar yaratish va gender sezgir statistika tizimini shakllantirish ham ushbu hamkorlikning muhim jihatlaridir.

Gender tengligi - bu jamiyat taraqqiyotining kafolati. Ayollarning imkoniyatlarini kengaytirgan jamiyatda faqat ayollar emas, balki butun aholining turmush darajasi oshadi. Ayollar iqtisodiy hayotda faol ishtirok etgan mamlakatlarda yalpi ichki mahsulot oshadi, kambag'allik darajasi pasayadi, ijtimoiy barqarorlik kuchayadi. Shuningdek, gender tengligi oilaviy farovonlikni mustahkamlaydi, bolalar tarbiyasi va ta'lim sifatini oshiradi, avlodlar salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois gender tengligi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida doimo dolzarb bo'lib qoladi.

Mazkur ilmiy maqola xalqaro huquqiy normalar va milliy qonunchilik uyg'unligida gender tengligini ta'minlash jarayonining mazmun mohiyatini yoritib, ushbu yo'nalishning istiqbollari va amaliy imkoniyatlarini ko'rsatadi. Kelgusida gender siyosatini yanada takomillashtirish uchun qonunchilikni chuqurlashtirish, monitoringni kuchaytirish, ta'lim tizimida gender madaniyatini yanada rivojlantirish, iqtisodiy va siyosiy jarayonlarda ayollarning ishtirokini oshirish bo'yicha aniq chora tadbirlar amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Jamiyatda gender tengligi to'liq qaror topishi uchun davlat siyosati, fuqarolik jamiyati institutlari, ta'lim-tarbiya tizimi, ommaviy axborot vositalari va har bir individning ongli yondashuvi uyg'un holda faoliyat yuritishi zarur. Shu tarzda gender tengligi xalqaro huquqning milliy qonunchilikda o'z aksini topgan, jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi fundamental tamoyil sifatida mustahkamlanib boradi. [5]

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Orol, A. Gender tengligi va ijtimoiy adolat asoslari. Toshkent: Akademnashr, 2020, 214-bet.
2. Saidova, M. Xalqaro huquqda ayollar huquqlari va gender siyosati. Toshkent: "Universitet" nashriyoti, 2019, 178-bet.
3. Nazarov, B. Inson huquqlari: nazariya va amaliyot. Toshkent: TDYU nashriyoti, 2021, 256-bet.
4. Azimova, D. Gender tadqiqotlari asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018, 190-bet.
5. Karimov, F. O'zbekiston qonunchiligida gender tengligi masalalari. Toshkent: Innovatsiya, 2022, 132-bet.
6. Umarov M. M., Xabibullayeva M. A. et al. O'zbekiston Respublikasida fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirishda jamoatchilik nazoratining rolini kuchaytirish //Innovative Development in Educational Activities. – 2024. – T. 3. – №. 13. – C. 104-108.
7. Umarov, M. M. o'g'li. (2023). O'zbekiston Respublikasida inson huquq va erkinliklarini ta'minlanishi. *Innovative Development in Educational Activities*, 2(24), 358–362. <https://openidea.uz/index.php/idea/article/view/1988>
8. Karimov Sherzod Abdumalik o'g'li, & Umarov Murodjon Mamatkarim o'g'li. (2025). O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI KONSTITUTSIYASI- YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOTINING HUQUQIY POYDEVORI [Data set]. In *Latin American Journal of Education* (Vol. 5, Number 07, pp. 532–539). Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.17978124>